

heeft ontbroken, blijkt ook uit de vele slordigheden in de tekst, zoals het door Vermeeren gepresenteerde portret van 'Frederik III' (1657-1713), dat in werkelijkheid diens kleinzoon Frederik II, 'de Grote' (1712-1786) voorstelt.

H. Wassenaar

EEN EDELMAN CENTRAAL IN DE DOM

Een tentoonstelling rond Godard van Reede van Nederhorst, Utrechts onderhandelaar in Munster.

Het gebeurt niet zo vaak dat adel een hoofdrol speelt in een tentoonstelling. Dit jaar staat echter een edelman met zijn familie centraal in een expositie, namelijk in 'Tegen de vrede! Utrecht en de vredesonderhandelingen in Munster', die dit voorjaar in de Domkerk te zien is. Het gaat hier om een initiatief van het Centraal Museum Utrecht, dat zelf gedurende het hele jaar gesloten is vanwege verbouwing.

'Tegen de vrede!' is een onderdeel van de serie herdenkingstentoonstellingen naar aanleiding van 350 jaar Vrede van Munster. Zes Nederlandse musea organiseren in onderlinge samenwerking een serie exposities met een gezamenlijke bundel. De deelnemende instellingen zijn: het Prinsenhof en het Legermuseum in Delft, het Koninklijk Paleis te Amsterdam, de Atlas van Stolk in Rotterdam en ten slotte het Catharijneconvent en het Centraal Museum in Utrecht. Ze werken nauw samen met het Algemeen Rijksarchief en de musea van Münster en Osnabrück, waar in oktober de grote Europese herdenkingstentoonstelling van start gaat...

Het Centraal Museum benadrukt niet de vredesluiting, maar juist het verzet dat daar tegen bestond. Daarin speelde de Utrechtse afgevaardigde in Munster, Godard van Reede van Nederhorst, een cruciale rol. Deze Sticht edelman weigerde op 30 januari 1648 als enige zijn handtekening te zetten onder het vredetraktaat. Zijn Zeeuwse collega Johan de Knuyt tekende wel, hoewel diens opdrachtgevers, de Staten van Zeeland, een afzonderlijk vrede met Spanje afwezen. In de tentoon-

stelling en in de bijbehorende publikatie wordt toegelicht hoe Van Reede van Nederhorst het vredesproces tegenwerkte en wat zijn mogelijke motieven waren.

De tentoonstelling begint met de voorgeschiedenis. Het aanvankelijk vanuit de dwangburcht Vredenburg koest gehouden Utrecht kwam eind 1576 in opstand. Het Spaanse garnizoen in Vredenburg werd belegerd door de schutterij, daarbij geholpen door Duitse huurlingen. Een dramatisch schilderij dat J.C. Droochsloot veel later van het beleg maakte en een allegorie op de tirannie van Alva zijn de sleutelstukken van dit onderdeel. Vervolgens komen de vredesonderhandelingen aan bod met documenten en portretten van diplomaten: de onderhandelaars namens Holland, Zeeland en Utrecht en enkele Franse ambassadeurs. De Fransen, die de Republiek probeerde te bewegen de strijd voort te zetten, legden contacten met tegenstanders van de toenadering tot Spanje die al snel inzette. De Franse onderhandelaar Longueville (op de tentoonstelling aanwezig met een portret uit Slot Zuylen) knoopte vriendschapsbanden aan met Godard van Reede van Nederhorst op advies van eerste minister Mazarin, die veel van de Utrechtse afgevaardigde verwachtte.

Dat de heer van Nederhorst in Munster het vredesproces hardnekkig kon tegenwerken, hoewel er voor Utrecht geen directe belangen op het spel stonden (zoals voor Zeeland het geval was), valt te verklaren uit zijn machtige positie in het gewest. Via teksten, een schema, wapenkaarten en afbeeldingen van gebouwen wordt de bezoeker duidelijk gemaakt hoe Godard van Reede gebruik maakte van het ingewikkelde samenspel van krachten in de Utrechtse politiek. Na de staatsgreep van Maurits in 1618 toetreden tot het Tweede Lid van de Staten van Utrecht (de Ridderchap) wist Godard een netwerk op te bouwen dat uiteindelijk de Utrechtse politiek zou beheersen. Vooral de steun van de stadhouder, die in Utrecht veel meer macht had dan in andere gewesten, was van groot belang. Rond 1640 was de heer van Nederhorst de man van Frederik Hendrik in Utrecht. De Prins en zijn vrouw Amalia figureren op gravures naar Gerard van Honthorst.

Godard van Reede, heer van Nederhorst door Anselmus van Hulle, 1648? (Centraal Museum Utrecht)

Godards netwerk bestond voor een belangrijk deel uit familieleden. Broers, zwagers en neven op cruciale posten verleenden steun bij de besluitvorming. Het is opmerkelijk dat een recent gearriveerd geslacht als de Van Reedes zo snel een dergelijke positie kon innemen. Godards grootvader Goert had zich in het midden van de 16de eeuw in Utrecht gevestigd. Later koos hij de zijde van de Opstand, dit in tegenstelling tot zijn zoon Adriaan. De beide andere zoons Frederik en Gerard volgden wel de lijn van hun vader, maar door het sluiten van uitgesproken mesalliances droegen zij toch niet echt bij tot het veroveren van een plek binnen de Utrechtse adel. De volgende generatie slaagde daar wel in. Godard en zijn broers sloten evenals de meeste van hun zusters, neven en nichten goede huwelijken en raakten daardoor geparenteerd aan de belangrijke Stichtse geslachten. Een neef die terugkeerde naar het oude geloof en jezuïet werd, was de grote uitzondering. Ongehuwd gebleven dames vervulden een rol als abdis van voormalige kloostergoederen, waarover Godard vanuit zijn politieke rol supervisie uitoefende. Van de mannen was Godards broer Johan, heer van Renswoude (1593-1682), zijn voornaamste steun in de politiek.

Ook de volgende generatie diende het familienetwerk door het sluiten van goede huwelijken en het vervullen van belangrijke posten. Na 1640 deden drie neven Gerard van Reede hun intrede in de Staten van Utrecht. De tentoonstellingsbezoeker kan zich een beeld vormen van de familielijnen via een stamboom met portretten en reproducties van schilderijen uit de collecties van Kasteel Amerongen, Slot Zuylen en het Centraal Museum.

Een intrigerend onderdeel van de tentoonstelling is het hoofdstuk over de financiële handel en wandel van de heer van Nederhorst. Daar ligt mogelijk de sleutel voor zijn hardnekkige verzet tegen een afzonderlijke vrede met Spanje. Regelmatig klonken beschuldigingen van omkoping door de Fransen. Hard bewijs daarvoor ontbreekt, maar vast staat wel dat Van Reede van Nederhorst het geld goed kon gebruiken. Na zijn dood bleek de boedel zwaar met schulden overladen te zijn. Dat kwam ten dele door een uitbundig uitgavenpatroon. Godard kocht prachtige huizen en liet zijn kasteel Nederhorst verfraaien. Het grondgebied erom heen breidde hij aanzienlijk uit. Het kasteel en zijn huizen richtte hij prachtig in met meubels, schilderijen, edelsmeedwerk en een kostbare bibliotheek. Veel bedreigender voor zijn financiële positie waren de zakelijke avonturen van Van Reede van Nederhorst zoals deelname aan droogmakerijen, een kolonisatieproject op Stateneiland in Nieuw-Nederland en investeringen in de wapenindustrie. Een deel van deze ondernemingen leidde tot enorme verliezen. Het kolonisatieproject en de participatie in de wapenindustrie zorgden ervoor dat Nederhorst persoonlijke belangen bij voortzetting van de oorlog had. De enorme schuldenlast die het gevolg was van Godards handelen kwam op het bord van zijn zoon Gerard, die als universeel erfgenaam optrad. Zijn hele leven heeft Gerard van Reede van Nederhorst gewerkt om onder de schuldenlast uit te komen. Een bankroet en daarmee het einde van zijn politieke loopbaan wist hij te voorkomen door zijn huwelijk met de rijke erfdochter Anna Elisabeth van Lockhorst. Het financiële drama wordt in de tentoonstelling gevisualiseerd door portretten van vader en zoon Van Reede, kaarten en afbeeldingen van

het bezit en papieren waaruit de problemen blijken.

Toen Godard van Reede van Nederhorst op 30 januari 1648 zijn handtekening aan het vredesverdrag onthield, dacht hij een sterke positie te hebben: voor vredesluiting was volgens de Unie van Utrecht eenstemmigheid vereist. De Staten van Utrecht en van Zeeland, die De Knuyt terugfloten, konden de vrede blokkeren. Bovendien had Godard zijn hoop gesteld op de nieuwe stadhouder Willem II, die in het voorafgaande jaar zijn overleden vader Frederik Hendrik was opgevolgd. In de volgende maanden verloor Van Reede van Nederhorst echter razendsnel terrein. Het ene gewest na het andere ratificeerde de vrede en ook binnen de Utrechtse politiek begonnen de panelen te schuiven. Een publicitair tegenoffensief van de broers Godard en Johan mocht niet baten. Politieke trucs wekten alleen maar weerstanden op. De tegenstanders van de Van Reede-clan vatten moed en half april ratificeerden de Staten van Utrecht. Enkele weken later tekende de Utrechtse afgevaardigde, inmiddels zwaar ziek, het document dat de Spanjaarden hem kwamen aanbieden. Teruggekeerd naar Utrecht heeft hij het afkondigen van de vrede door de Domklokken op 5 juni 1648 nog net meegemaakt. Drie weken later stierf hij. Op 29 juni werd hij op grootse wijze in de Domkerk ter aarde besteld. De voor Van Reede van Nederhorst zo tragische slotfase van de vredesonderhandelingen worden in beeld gebracht met portretten, documenten en enkele prenten van de vredesluiting.

De tentoonstelling eindigt met een epiloog, 'het ongelijk van Godard' geheten. Als antwoord op zijn pleidooien voor trouw aan het gegeven woord kreeg Van Reede van Nederhorst steeds te horen dat de Fransen zelf onbetrouwbaar waren en dat deze bondgenoot een groter gevaar voor de Nederlandse zelfstandigheid vormde dan de Spaanse vijand. De geschiedenis heeft Godards tegenstanders gelijk gegeven. Onder Lodewijk XIV ontwikkelde Frankrijk zich tot een agressieve

natie, die zich wilde uitbreiden ten koste van zijn bureu. Eerst waren dat de Spaanse bezittingen, maar vervolgens ook de Republiek der Verenigde Nederlanden. In 1672 viel Lodewijk XIV samen met Engeland en de bisschoppen van Munster en Keulen de Republiek binnen: het Rampjaar. Utrecht gaf zich zonder slag of stoot over. De Dom kreeg weer een bestemming voor de katholieke eredienst. Eind 1673 slaagde de nieuwe stadhouder Willem III erin de Fransen weer te verdrijven. Admiraals als Michiel de Ruyter en Willem Joseph van Gendt versloegen de Engelse en Franse oorlogsvloten, maar betaalden dit met hun leven. Van Gendt kreeg een praalgraf in de Utrechtse Dom, op de plek waar in de jaren 1672-1673 het hoofdaltaar had gestaan. Dit monument plaatst samen met een schilderij dat de Dom heringericht als katholieke kerk voorstelt de tentoonstelling in één kader met de ruimte waarin deze gehouden wordt. Het graf van Godard van Reede van Nederhorst, dat ook prachtig in de expositie gepast zou hebben, is er helaas niet meer.

De tentoonstelling 'Tegen de vrede!' is te bezichtigen van 14 maart t/m 7 juni 1998 in de Utrechtse Domkerk. De kerk is voor het publiek geopend van maandag t/m vrijdag van 11-16 uur, op zaterdag van 11-15.30 uur en op zondag van 14-16 uur. Vanaf 1 mei is de kerk vanaf 10 uur open en sluit om 17 uur. Het zondagse openingsuur blijft ook dan 14 uur. Op zaterdag gaat de kerk voor bezoekers ook na 1 mei om 15.30 uur dicht vanwege het wekelijkse concert. De tentoonstellingsteksten zijn zowel in een Nederlandse als in een Engelse versie bij de tentoonstelling verkrijgbaar. Het bij de herdenkingstentoonstellingen verschijnende boek *1648 Vrede van Munster. Feit en verbeelding* onder redactie van dr. J. Dane is in de Domkerk, is te koop bij de deelnemende musea en de reguliere boekhandel. In dit boek hebben de beide auteurs van dit artikel een bijdrage geschreven over de Utrechtse rol in het vredesproces.

R.E. de Bruin en D.E.A. Faber